

Vägledning för elektrifieringens kompetensförsörjning?

Studie- och yrkesvägledningens roll och förutsättningar

Sammanfattning

Regeringen har gett Energimyndigheten i uppdrag (I2022/01665) att samordna en nationell kraftsamling kring kompetensförsörjningen för elektrifieringen. Inom ramen för detta har Sweco fått i uppgift av Energimyndigheten att identifiera insatser och åtgärder inom ramen för studie- och yrkesvägledningen som kan stärka och bidra till ett ökat intresse för att arbeta med elektrifiering hos unga såväl som vuxna.

Rapporten är delad i två delar som har delvis olika fokus. I den första delen analyseras studievägledningens uppdrag och förutsättningar utifrån tidigare utredningar och rapporter. Den andra delen är en intervjustudie där 11 studie- och yrkesvägledare ges möjlighet att ge se sin på sin roll och uppdrag kopplat till kompetensförsörjning och elektrifiering.

Rapporten visar att det finns brister i styrningen av studie- och yrkesvägledningen och att kännedomen om vägledningens uppdrag behöver bli bättre. Många studie- och yrkesvägledare upplever också en stressad och splittrad arbetssituation. Samtidigt har elevernas behov av vägledning ökat i takt med att utbildningssystemet blivit mer svårorienterat och att den information som finns tillgänglig digitalt växer både i mängd och komplexitet. Det är därför av stor vikt att studie- och yrkesvägledningen är stark och har tillgång till oberoende underlag.

Studie- och yrkesvägledningen kan väcka intresse och visa på vilka möjligheter som finns inom alla branscher, däribland el och energi. Men för att stärka vägledningens möjligheter och för att aktivt öka intresset behöver företagen och branschorganisationerna utveckla sitt arbete. I intervjuerna framgår att el och energibranschen ses som attraktiv men att det kan vara svårt för en del unga att konkretisera vad en karriär inom el och energi skulle innebära. Branschen behöver därför utveckla sitt arbete och i ökad utsträckning:

- arbeta mot fler och yngre elevgrupper.
- erbjuda praktiska möjligheter för elever att möta branschen (till exempel prao, praktik, studiebesök eller APL).
- delta i de lokala programråden för gymnasieskolans yrkesutbildningar eller regionala yrkesråden.

Innehållsförteckning

1	Inledning	4
1.1	Om rapportens syfte och metod	4
1.2	Disposition	5
2	Vad är studie- och yrkesvägledning?	6
2.1	Vägledning består av samtal, undervisning och information	6
2.2	Syftet med studie- och yrkesvägledning	6
2.3	Generell och individuell vägledning	7
2.4	Studie- och yrkesvägledarens roll	8
2.5	Individens kontra arbetsmarknadens behov	8
3	Studie- och yrkesvägledningens förutsättningar	10
3.1	Studie- och yrkesvägledning ska finnas tillgänglig i de flesta skolformer	10
3.2	Studie- och yrkesvägledning är ett gemensamt ansvar	11
3.3	Studie- och yrkesvägledningen ska vara opartisk	11
3.4	Yrkesetiska riktlinjer	11
3.5	Samverkan mellan skola och arbetsliv	12
4	Studie- och yrkesvägledningen i praktiken	14
4.1	Vilka arbetar som studie- och yrkesvägledare?	14
4.2	Studie- och yrkesvägledares arbetssituation	15
4.3	Elevernas tillgång till vägledning	16
4.4	Tidigare utredningar	20
5	Studie- och yrkesvägledarnas arbete, roll och utmaningar	23
5.1	Vägledningen i grundskolan fokuserar på kommande gymnasieval	23
5.2	Vägledare på gymnasiet arbetar både i klassrum och med samtal	24
5.3	Den kommunala vuxenutbildningen fokuserar på samtal	24
5.4	Behovet av vägledning är individuellt	25
5.5	Oberoende ses som en del av yrkets kärna	25
5.6	En oberoende vägledning innebär praktiska utmaningar	25
6	Studie- och yrkesvägledarnas upplevelse av intresset för el och energi	27
6.1	En attraktiv bransch med goda framtidsutsikter	27
6.2	Större intresse för praktiska än teoretiska utbildningar	27
6.3	Flera faktorer påverkar intresset	28
7	Studie- och yrkesvägledarnas syn på sin roll i att stärka kompetensförsörjningen	30
7.1	Oberoende vägledning är en grundförutsättning	30
7.2	Finns potential i att öka intresset	30
7.3	Företagen behöver rikta sig mot fler och yngre elever	30
7.4	Företagen behöver samverka mer med vägledningen	31
7.5	Konkreta erfarenheter är mest effektiva för att väcka intresse	31
7.6	Utnyttja formaliserade samverkansarenor	31
8	Avslutande reflektioner	32
8.1	Säkerställ en oberoende studie- och yrkesvägledning	32
8.2	Det finns potential i att öka intresset för el och energi	33
8.3	El- och energibranschen kan utveckla sitt arbete	33
	Referenser	35

1 Inledning

Regeringen har gett Energimyndigheten i uppdrag (I2022/01665) att samordna en nationell kraftsamling kring kompetensförsörjningen för elektrifieringen. Arbetet ska utgå från den inriktning för kompetensförsörjning som regeringen har presenterat i elektrifieringsstrategin (I2022/00299) och främja närmare samverkan mellan näringsliv, offentlig sektor och utbildningsväsendet. Energimyndigheten ska särskilt verka för en närmare och mer koordinerad samverkan mellan myndigheter och branschaktörer i fråga om kompetensförsörjning kopplat till elektrifieringen, bland annat för att stärka möjligheten att rekrytera fler till relevanta utbildningar. Uppdraget ska slutredovisas till regeringen den 1 december 2024. Inom ramen för detta arbete tar Sweco fram ett antal underlagsrapporter som ska utgöra underlag till Energimyndighetens rapportering till regeringen.

Energimyndigheten har identifierat ett behov av att undersöka om det finns potential att med olika insatser/åtgärder främja intresset för teknik och energi hos såväl barn och unga som den vuxna befolkningen. Sweco har därför, inom ramen för regeringsuppdraget, fått i uppdrag att ta fram denna föreliggande underlagsrapport om studie- och yrkesvägledningens förutsättningar och roll i elektrifieringens kompetensförsörjning. Analysen är en av flera underlagsrapporter som Sweco bistår Energimyndigheten med under år 2024.

1.1 Om rapportens syfte och metod

Syftet med denna rapport är att identifiera vilka insatser och åtgärder inom ramen för studie- och yrkesvägledningen som kan stärka och bidra till ett ökat intresse för att arbeta med elektrifiering hos unga såväl som vuxna. Rapporten är delad i två delar med delvis olika fokus. Den första delen är en litteraturstudie med fokus på studievägledningens uppdrag och förutsättningar. Den andra delen är en intervjustudie där studie- och yrkesvägledare ges möjlighet att ge se sin på sin roll och uppdrag kopplat till kompetensförsörjning generellt och inom elektrifieringen särskilt.

1) Studievägledningens uppdrag och förutsättningar

I rapportens första del analyseras vägledningens uppdrag och förutsättningar i Sverige. Studie- och yrkesvägledningen är ett ofta åberopat verktyg¹ för att förbättra olika branschers kompetensförsörjning och det har genomförts flera utvärderingar och utredningar av verksamheten. Det finns också en del kunskap sedan tidigare om elevernas tillgång till vägledning. I denna del används därför primärt tidigare utredningar och underlag som empiri för att besvara följande frågor:

- Vilka regler gäller för studievägledare?
- Hur ser tillgången till studievägledning ut idag?

2) Studie- och yrkesvägledarnas syn på sin roll och kompetensförsörjningen

I rapportens andra del presenteras studie- och yrkesvägledares önskemål och tankar kring sitt arbete i relation till elektrifieringens kompetensförsörjning. Sweco har genomfört sammanlagt 8 intervjuer med verksamma studie- och yrkesvägledare. Vid tre av intervjuerna medverkade två studievägledare samtidigt vilket innebär att sammanlagt 11 studie- och yrkesvägledare intervjuats. De intervjuade har arbetat inom grundskolan, gymnasieskolan eller inom den kommunala vuxenutbildningen i 7 olika kommuner; Kiruna, Gällivare, Luleå, Skellefteå,

¹ Se till exempel Industrirådet (2018), [Industrins framtida kompetensförsörjning](#) och LO (2021), [Yrkesutbildning ger stark arbetsmarknad](#).

Ludvika, Göteborg och Stockholm. Noterbart är att många av de som intervjuats arbetat i kommuner där det just nu sker stora investeringar kopplade till elektrifiering och grön omställning.

Utöver intervjuer med verksamma studie- och yrkesvägledare har ytterligare tre intervjuer med representanter från Sveriges Kommuner och Regioner, fackförbundet Akademikerförbundet SSR och Lapplands kommunalförbund genomförts.

Samtliga 11 intervjuer ägde rum digitalt i januari och februari år 2024.

Syftet med intervjuerna har varit att besvara följande tre frågor:

- Hur uppfattar studie- och yrkesvägledare intresset för att arbeta inom elektrifieringen?
- Vad tror de skulle kunna öka intresset för att arbeta med el och energi?
- Hur ser studie- och yrkesvägledarna på sin roll i kompetensförsörjningsarbetet?

1.2 Disposition

Rapportens åtta kapitel är uppdelade efter de två olika fokusområdena.

Efter det inledande första metodkapitlet ges i rapportens andra kapitel en kort introduktion om vad studie- och yrkesvägledning omfattar och inte omfattar. Kapitlet redogör även för olika perspektiv på studie- och yrkesvägledning som i sin tur också resulterar i olika syften för verksamheten. I det andra kapitlet presenteras också de juridiska ramverk och andra styrdokument som reglerar studie- och yrkesvägledningen i Sverige. I kapitel tre presenteras förutsättningarna i praktiken för studie- och yrkesvägledningen utifrån tillgänglig statistik och tidigare genomförda utredningar.

I de tre efterföljande kapitlen är resultaten från intervjuerna i fokus. I kapitel fyra presenteras de intervjuade vägledarnas kontakt med elever, potentiella elever och arbetslivet. I kapitel fem presenteras studie- och yrkesvägledarnas syn på och upplevelse av intresset för att arbeta inom elektrifieringen. I det avslutande sjätte kapitlet ger studie- och yrkesvägledarna sin syn på sin roll i kompetensförsörjningsarbetet och hur de tror att intresset för att arbeta med elektrifieringen kan ökas.

Rapporten avslutas med ett antal reflektioner utifrån de presenterade resultaten.

2 Vad är studie- och yrkesvägledning?

Studie- och yrkesvägledning är en viktig del av utbildningssystemet i Sverige. Vägledningen etablerades under det tidiga 1900-talet och då främst som ett instrument för arbetsmarknadens behov. Successivt har därefter betoningen på individens val ökat.² Verksamheten har också utvecklats och är inte en fråga för endast studie- och yrkesvägledare utan ett gemensamt ansvar för såväl vägledare som rektorer och lärare.³

2.1 Vägledning består av samtal, undervisning och information

Skolverket har publicerat allmänna råd för skolornas arbete med studie- och yrkesvägledning. I de allmänna råden beskrivs de tre komponenter som bör ingå i skolornas arbete med studie- och yrkesvägledning: vägledningssamtal, undervisning och information.⁴ Tillsammans kan dessa delar säkerställa att elevernas behov av vägledning uppnås.

Samtalen ska stödja elevens förmåga att kunna hantera olika valsituationer och underlätta för eleven att göra väl underbyggda studie- och yrkesval. Samtalen kan ske både individuellt och/eller i grupp, men det är elevens behov som bör avgöra valet av samtalsmetod.⁵

Inom ramen för **undervisningen** bör eleverna ges möjligheter att få bredda sina kunskaper för att få ytterligare underlag för att genomföra väl underbyggda val. Det kan till exempel handla om att lärare betonar vissa kunskapers vikt i arbetslivet eller genom att samverka med branscher och arbetsgivare. Det kan också handla om att ge elever konkreta färdigheter så som att skriva en jobbansökan eller ett CV.⁶

Informationen som delges eleverna ska vara opartisk. Vägledningen ska stödja eleverna i att söka, sortera, hitta och kritiskt granska information. Eleverna ska få information om arbetsmarknadens behov, både idag och på sikt, för att de därefter ska kunna genomföra ett välgrundat och genomtänkt studie- och yrkesval.⁷

2.2 Syftet med studie- och yrkesvägledning

Studie- och yrkesvägledning kan ses från flera olika perspektiv och också tjäna flera olika syften. I den statliga offentliga utredningen *Framtidsval – karriärvägledning för individ och samhälle*⁸ från 2019 listas flera perspektiv från vilka studievägledning kan ses. Vi presenterar här ett urval som stundtals också kan vara överlappande. Ibland kan dessa perspektiv även tyckas motstridiga och det är inte heller givet när och om ett visst syfte väger tyngre än något annat.

Individuellt perspektiv

För den enskilda individen kan studie- och yrkesvägledning vara ett viktigt verktyg för att uppnå självförverkligande och för att utveckla sin potential. Den kan fungera som ett stöd för

² Skolverket, (2020). *Att välja för framtiden, skolans stöd genom vägledning och lärande*.

³ Ibid.

⁴ Skolverket, (2013). *Arbete med studie- och yrkesvägledning*.

⁵ Ibid.

⁶ Ibid.

⁷ Ibid.

⁸ SOU 2019:4, (2019). *Framtidsval – karriärvägledning för individ och samhälle*.

att göra välgrundade studie- och yrkesval som inte påverkas negativt av stereotypa uppfattningar baserade på kön, etniskt, kulturellt eller socialt ursprung. Ett välgrundat val kan bidra till att bryta sociala mönster och öka individens möjligheter till självförsörjning, deltagande i arbetslivet och också samhället i stort.⁹ Dessutom kan studie- och yrkesvägledning öka en elevs motivation genom att skapa kopplingar mellan skoluppgifter och den verkliga världen utanför skolan.¹⁰

Arbetsmarknadsperspektiv

I SOU 2019:4 *Framtidsval – karriärvägledning för individ och samhälle*¹¹ lyfts arbetsmarknadsperspektivet fram som viktigt för att säkerställa kompetensförsörjningen och för att de olika kompetenser som finns tas till vara. Det skapar i sin tur en förväntan på att ska arbeta för att undvika att elever väljer yrkesinriktningar där det finns liten efterfrågan. I stället bör vägledningen, utifrån detta perspektiv, uppmuntra elever att orientera sig mot sektorer där det finns en stor efterfrågan. För att stödja entreprenörskap bör vägledningen även hjälpa de med hållbara affärsidéer att förstå hur de kan förverkliga dessa. Snabba förändringar på arbetsmarknaden kräver dessutom att vägledningen bidrar till att individer är flexibla och kan anpassa sig till nya förhållanden och omställningar.¹²

Samhälleligt perspektiv

Felval av studier och studieavhopp leder till höga kostnader för samhället och det är därför av intresse att förebygga dessa situationer. Vägledning spelar en viktig roll i att visa på olika möjligheter på arbetsmarknaden och motverka stereotypa val av utbildning baserade på kön, social eller kulturell tillhörighet. Detta är betydelsefullt, inte bara för den enskilda individen, utan även ur ett nationalekonomiskt perspektiv för att maximera samhällsnyttan.¹³

Jämställdhets- och likvärdighetsperspektiv

Det finns stora skillnader i studie- och yrkesval mellan män och kvinnor, vilket påverkar möjligheterna till jämställdhet i både utbildning och arbetsliv. Vägledning spelar en kritisk roll i att upptäcka och framhäva individens dolda talanger och kompetenser och i att motarbeta de sociala mönster som styr utbildningsval. Detta gäller även socioekonomiska faktorer. Utifrån ett likvärdighetsperspektiv kan studievägledningen även vara ett verktyg för att motverka att reproducera sociala mönster, särskilt för elever från studieovana miljöer.¹⁴

2.3 Generell och individuell vägledning

I Sverige diskuteras vägledning ofta i generell och individuell (alternativt vid och snäv) bemärkelse.¹⁵ Skolverket definierar studie- och yrkesvägledning i generell/vid bemärkelse som all verksamhet som förbereder elever för framtida studie- och yrkesval och avser därmed inte bara den kontakt som eleverna har med enskilda studie- och yrkesvägledare.¹⁶ Det innebär att samtliga yrkesgrupper i skolmiljön involveras i arbetet med den generella/vida vägledningen och verksamheten omfattar till exempel enskilda samtal med lärare, arbetsmarknadsmässor, studiebesök och undervisning.

Vägledning i individuell/snäv bemärkelse avser den personliga rådgivningen som en elev eller potentiell elev får från en studie- och yrkesvägledare. Den snäva vägledningen kan ske genom

⁹ SOU 2019:4, (2019). *Framtidsval – karriärvägledning för individ och samhälle*.

¹⁰ Ibid.

¹¹ Ibid.

¹² Ibid.

¹³ Ibid.

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Skolverket, (2020). *Att välja för framtiden, skolans stöd genom vägledning och lärande*.

¹⁶ Ibid.

samtal där elever ges möjlighet att reflektera över olika val och möjligheter, antingen individuellt eller i grupp.¹⁷

2.4 Studie- och yrkesvägledarens roll

I Sverige förväntas samtliga som arbetar i skolan att arbeta med vägledning i någon form. Men även om många yrkesgrupper är involverade i vägledningsarbetet har vägledarna en nyckelroll både när det gäller att genomföra och att utveckla vägledningen.

För att kunna genomföra sitt uppdrag bör studie- och yrkesvägledare besitta vissa särskilda kompetenser. Skolverket pekar på framför allt fem kompetenser¹⁸ som också kan fungera som illustration för vad en studie- och yrkesvägledare arbetar med:

1. Samtalskompetens innebär att vägledaren hjälper elever att kartlägga sin situation och bli mer medvetna om sina förutsättningar och möjligheter.
2. Pedagogisk kompetens avser den kompetens som vägledaren behöver för att kunna planera och strukturera olika insatser om utbildning och arbetsliv och vara en resurs för annan personal i vägledningsarbetet.
3. Vägledaren behöver kunna hämta, strukturera och tillgängliggöra information och göra den begriplig för elever.
4. Vägledaren bör även ha en förmåga att vidga och bearbeta elevers perspektiv, som ibland innefattar normbundna och stereotypa föreställningar om utbildning och arbetsliv.
5. Vägledaren bör även kunna samordna arbetet med både generell (vid) och individuell (snäv) vägledning. Den innebär ett nära samarbete med såväl skollära som lärare av olika kategorier.

Digital kompetens blir alltmer viktig

Digital kompetens blir allt viktigare och vägledare behöver kunskap om och färdighet i att använda digitala verktyg i sitt arbete. Under senare år har det växt fram AI-baserade verktyg för studie- och yrkesvägledning. Internationell forskning¹⁹ visar att verktygen har flera potentiella användningsområden, till exempel hjälpa elever att planera sina studier eller rekommendera kurser utifrån både arbetsmarknadens behov och elevens intressen och styrkor. Personal som arbetar med vägledning behöver däremot kunskap i användning och förståelse av verktygen.

2.5 Individens kontra arbetsmarknadens behov

Att välja utbildning och yrke är en avvägning mellan individens egna behov och arbetsmarknadens krav. Under den första delen av 1900-talet sågs arbetsmarknadens och samhällets behov överordnat individens preferenser. I en forskningsöversikt framhålls att detta stegvis har förändrats och individens valfrihet har fått en starkare ställning.²⁰

Betydelsen av elevens eget val har ökat och studie- och yrkesvägledningens funktion är att stödja eleven i att ta egna beslut och stärka dennes valkompetens snarare än att styra. Forskare vid Malmö universitet menar i en kunskapsöversikt publicerad av Skolverket att vägledningen ska "stödja en lärandeprocess" och "inte ensidigt syfta till att anpassa utbildningsval till efterfrågebilden i arbetslivet".²¹

¹⁷ Skolverket, (2020). *Att välja för framtiden, skolans stöd genom vägledning och lärande.*

¹⁸ Ibid.

¹⁹ Kivinen, J., Hotakainen, O. (2013). *Digivisio. AI-baserad vägledning och rådgivning för de lärande.*

²⁰ Olofsson, J., Lovén, A., Deliér, E. (2017). *Styrning och organisation av den breda studie- och yrkesvägledningen.*

²¹ Skolverket, (2020). *Att välja för framtiden, skolans stöd genom vägledning och lärande.*

Utifrån ett samhällsekonomiskt perspektiv är det samtidigt viktigt att elevers studie- och yrkesval matchar arbetsmarknadens behov av kompetens. Det finns således en potentiell intressekonflikt inom vägledningen mellan individens egna preferenser och arbetsmarknadens behov.²²

En mer kunskapsintensiv och flexibel arbetsmarknad

De senaste decenniernas utveckling mot en mer kunskapsintensiv arbetsmarknad ställer andra krav på kompetens än tidigare. Kraven på till exempel flexibilitet, självständighet och tekniskt kunnande har ökat. Samtidigt kommer vissa arbeten, särskilt de med standardiserade arbetsuppgifter, att försvinna, samtidigt som andra tillkommer. Det innebär att fler kommer att behöva yrkesväxla någon gång under arbetslivet vilket ställer ökade krav på vägledning och relevant information.²³

²² Skolverket, (2020). *Att välja för framtiden, skolans stöd genom vägledning och lärande.*

²³ Ibid.

3 Studie- och yrkesvägledningens förutsättningar

I Sverige ska alla elever i samtliga skolformer, utom förskola och förskoleklass, ha tillgång till studie- och yrkesvägledning.²⁴ Det innefattar grundskola, gymnasieskola och kommunal vuxenutbildning såväl som de mindre skolformerna sameskolan, specialskola, anpassad grundskola och anpassad gymnasieskola. Verksamheten regleras både i skollagen (2010:800) och i läroplanerna för respektive skolform. Studie- och yrkesvägledningen för vuxenutbildningen regleras i förordningen om vuxenutbildningen (2011:1108).

Skolverket har också publicerat allmänna råd om arbete med studie- och yrkesvägledning som består av rekommendationer om hur huvudmän, rektor, studie- och yrkesvägledare och lärare kan eller bör handla för att uppfylla kraven i bestämmelserna.²⁵ De allmänna råden syftar till att främja en enhetlig rättstillämpning och bör följas såvida skolan inte handlar på ett annat sätt som gör att kraven i bestämmelserna uppfylls.

3.1 Studie- och yrkesvägledning ska finnas tillgänglig i de flesta skolformer

Av skollagen framgår att elever i alla skolformer, utom förskolan och förskoleklassen, ska ha tillgång till personal med sådan kompetens att deras behov av vägledning inför val av framtida utbildnings- och yrkesverksamhet kan tillgodoses. Även den som avser att påbörja en utbildning ska ha tillgång till vägledning.²⁶

I de nationella läroplanerna för grundskolan och gymnasieskolan tydliggörs att eleverna ska få information om utbildningar, arbetsliv och yrkesinriktningar. Det tydliggörs också att skolan ska motverka sådana begränsningar i elevernas val som grundar sig på föreställningar om kön, social eller kulturell bakgrund.²⁷

Elevernas behov styr omfattningen av vägledningen

Varken i skollagen eller i läroplanerna finns någon skrivelse om vilken omfattning av vägledning som eleverna har rätt till. Skollagens bestämmelser om studie- och yrkesvägledning utgår från elevernas egna behov. Utgångspunkten är att vägledningens omfattning ska beslutas lokalt eftersom den ska motsvara elevernas behov för att vara tillräcklig samtidigt som behoven varierar.²⁸ Elevernas behov är därmed det som avgör vilka insatser och resurser som är tillräckliga. Huvudmännen, som ansvarar för att utbildningen genomförs i enlighet med skollagen, har det yttersta ansvaret för att eleverna får tillgång till kompetens inom studie- och yrkesvägledning i sådan omfattning att deras behov kan tillgodoses.²⁹

²⁴ Skollag (2010:800) 2 kap. 29 §.

²⁵ Skolverket, (2013). *Arbete med studie- och yrkesvägledning*.

²⁶ Skollag (2010:800) 2 kap. 29 §.

²⁷ Skolverket, (2022). *Läroplan för grundskolan, förskolan och fritidshemmet: Lgr 22 & Skolverket, (2011). Läroplan för gymnasieskolan: Lgr 11.*

²⁸ SOU 2019:4 (2019). *Framtidsval – karriärvägledning för individ och samhälle*.

²⁹ Ibid.

3.2 Studie- och yrkesvägledning är ett gemensamt ansvar

I grundskolans läroplan (Lpgr 22) betonas skolans ansvar för att eleven ska kunna göra väl underbyggda val av fortsatt utbildning och yrkesinriktning.³⁰ Lärare, skolledare och studie- och yrkesvägledare delar detta ansvar men med olika roller. I läroplanen för grundskolan framgår att alla som arbetar i skolan ska verka för att utveckla kontakter med kultur- och arbetsliv, föreningsliv samt andra verksamheter utanför skolan som kan berika den som en lärande miljö. Alla som arbetar i skolan ska även verka för att elevernas val inte begränsas av kön, social eller kulturell bakgrund. Av läroplanen framgår även att lärare även ska bidra till att utveckla kontakter med andra skolor, organisationer, företag och andra som kan berika skolans verksamhet och förankra den i det omgivande samhället.

Studie- och yrkesvägledare, eller den personal som arbetar med motsvarande uppgifter, ska enligt läroplanen stödja den övriga personalens studie- och yrkesorienterade insatser. De ska även informera och vägleda eleverna inför den fortsatta utbildningen och yrkesinriktningen. Studie- och yrkesvägledare har även ansvar för att särskilt uppmärksamma möjligheterna för elever med funktionsnedsättning.³¹

I Skolverkets allmänna råd lyfts också vägledningen som en process som är genomgående genom hela skolgången med syfte att öka elevens valkompetens. Vidare tydliggörs att all personal på skolan kan bidra för att utveckla elevens förutsättningar för kommande studier och arbetsliv.³²

3.3 Studie- och yrkesvägledningen ska vara opartisk

I de allmänna råden från Skolverket anges det att studie- och yrkesvägledning ska utföras professionellt och baseras på vetenskaplig grund, samt att den ska vara opartisk. Det innebär att eleverna ska kunna lita på att informationen inte är påverkad av särskilda intressen. Det är viktigt att eleven får tillgång till prognoser och bedömningar om behov på arbetsmarknaden som eleven själv därefter kan väga samman med andra faktorer i ett väl underbyggt studie- och yrkesval. Det är också viktigt att vägledaren eller den personal som delar informationen också är oberoende gentemot sin huvudman.³³

3.4 Yrkesetiska riktlinjer

Utöver tidigare nämnda regleringar i lag och förordningar finns yrkesetiska riktlinjer för de som antingen arbetar med eller möter vägledning. Riktlinjerna har utvecklats av *Sveriges vägledarförening* som är en intresseförening som verkar för att stärka och utveckla studie- och yrkesvägledning. Syftet med riktlinjerna är att tjäna som stöd vid yrkesetiska ställningstaganden och dilemman samt som underlag för diskussion och reflektion. De ska dessutom stödja de som arbetar med vägledning att agera självständigt i olika situationer som till exempel intressekonflikter.

³⁰ Skolverket, (2022). *Läroplan för grundskolan, förskolan och fritidshemmet: Lgr 22.*

³¹ Ibid.

³² Skolverket, (2013). *Arbete med studie- och yrkesvägledning.*

³³ Ibid.

I riktlinjerna tydliggörs att vägledningen ska utgå från individens behov av vägledning.³⁴ Till exempel skrivs att:

”Vägledare främjar individers medvetna och övervägda studie- och yrkesval. Vägledare sätter individen i centrum och står fri från särintressen. Frihet och självbestämmande, fria val och egna beslut är en värdighetsprincip som handlar om att både respektera och stärka individen.”

Sveriges vägledarförening har även ett särskilt etiskt råd med uppgift att utveckla och bevaka frågor kring studievägledning och etik.

3.5 Samverkan mellan skola och arbetsliv

I både grundskolans och gymnasieskolans läroplan så framhålls vikten av en samverkan mellan skola och arbetsliv.³⁵ Detta är också något som lyfts fram av myndigheter, företrädare för branscher och andra intressenter.

I läroplanerna för grundskolan framgår att alla som arbetar i skolan ska verka för att utveckla kontakter med både mottagande skolor och arbetslivet. Syftet är att eleverna ska få konkreta erfarenheter att ta hänsyn till i sina studie- och yrkesval. I läroplanen för vuxenutbildningen klargörs också att utbildningen ska samverka med arbetslivet, universitet och högskolor samt övriga samhället.³⁶

Gymnasieskolan har ytterligare krav och ska enligt läroplanen samverka med de obligatoriska skolformerna, arbetslivet, universitet och högskolor samt övriga samhället. Detta gäller särskilt yrkesutbildningen inom gymnasieskolan. Det är även viktigt att olika aktörer som Arbetsförmedlingen, näringslivet och branschorganisationer deltar i samarbetet med skolan.³⁷ Gymnasieutbildningen ska dessutom enligt skollagens utgöra en bas för både den nationella och regionala kompetensförsörjningen till arbetslivet. Den ska även utgöra en rekryteringsbas för högskolan.³⁸

Precis som den övriga studie- och yrkesvägledningen så finns det inga regleringar vad gäller utformningen av samverkan. Det är upp till varje huvudman och kan till exempel ske genom prao, APL³⁹ eller studiebesök.⁴⁰

Lokala programråd och regionala yrkesråd

För gymnasieskolans yrkesprogram ska det, enligt gymnasieförordningen, finnas ett eller flera lokala programråd för att skolan och det lokala arbetslivet ska kunna få en bättre samverkan.⁴¹

Till exempel kan samverkan innebära att

- planera, organisera och ordna APL-platser.
- skolan får mer information för att bättre kunna uppdatera utbildningen för att den ska kunna vara aktuell och relevant för arbetsmarknadens behov.
- arbetsplatserna får en möjlighet att påverka utbildningens utveckling och kvalitet.

³⁴ Sveriges Vägledarförening, [Yrkesetiska riktlinjer](#). Hämtad 2024-03-01.

³⁵ Skolverket, (2022). *Läroplan för grundskolan, förskolan och fritidshemmet: Lgr 22*.

Skolverket, (2011). *Läroplan för gymnasieskolan: Lgr 11*.

³⁶ SOU 2019:4, (2019). *Framtidsval – karriärvägledning för individ och samhälle*.

³⁷ Skolverket, (2011). *Läroplan för gymnasieskolan: Lgr 11*.

³⁸ Skollag (2010:800) 15 kap. 2 och 3 §.

³⁹ Arbetsplatsförlagt lärande, det vill säga hela eller delar av kurser i gymnasieskolan, anpassade gymnasieskolan eller den kommunala vuxenutbildningen som sker på en eller flera arbetsplatser. APL ska ingå i alla yrkesprogram i gymnasieskolan och alla nationella program i anpassade gymnasieskolan.

⁴⁰ SOU 2019:4, (2019). *Framtidsval – karriärvägledning för individ och samhälle*.

⁴¹ Skolverket, (2023). [Lokala programråd och yrkesråd – forum för samverkan](#) (Hämtad 2024-03-15).

- arbetsplatserna får vara med att påverka kring vilka kunskaper och färdigheter som potentiella framtida medarbetare besitter efter utbildningens gång.

För utbildningar inom regionalt yrkesvux⁴² finns krav på att det ska finnas så kallade yrkesråd. De regionala yrkesråden har samma syfte som de lokala programråden.⁴³

Gemensamt för både de lokala programråden och regionala yrkesråden är att det inte finns någon reglering om hur samverkan ska ske utan detta är i stället upp till varje huvudman.⁴⁴ Det finns således variationer vad gäller mötesformer, mötesfrekvens, vilka som deltar och representerar skola och arbetsliv och även vad som behandlas på de lokala programråden och regionala yrkesråden.

⁴² Regionalt yrkesvux (regional vuxenutbildning) innebär att minst tre kommuner i samverkan planerar och genomför yrkesinriktad kommunal vuxenutbildning på gymnasial nivå eller kommunal vuxenutbildning som anpassad utbildning på gymnasial nivå. Syftet med regionalt yrkesvux är att öka utbudet av utbildningar för enskilda individer och att bättre möta arbetsmarknadens behov.

⁴³ Skolverket, (2023). [Lokala programråd och yrkesråd – forum för samverkan](#) (Hämtad 2024-03-15).

⁴⁴ Ibid.

4 Studie- och yrkesvägledningen i praktiken

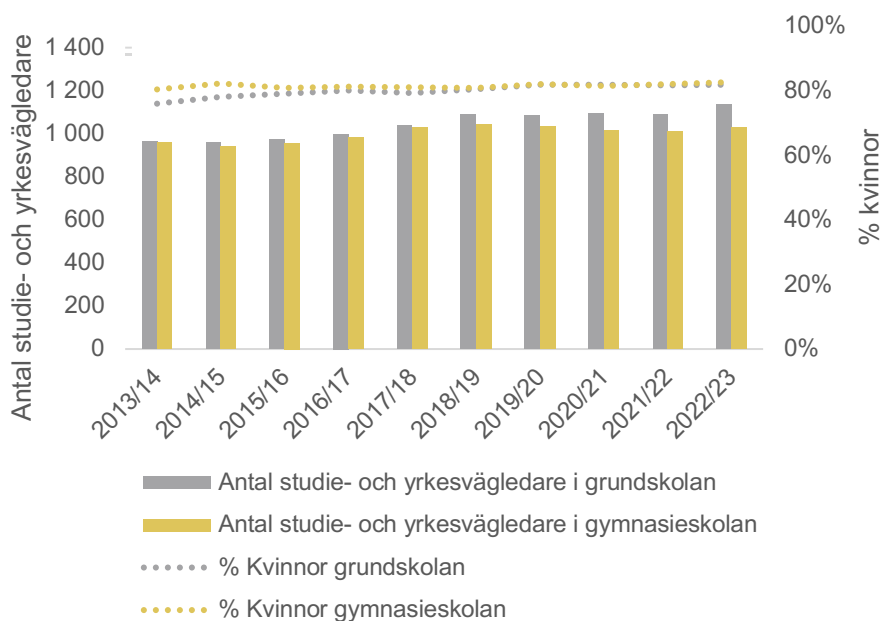
Hur studie- och yrkesvägledningen, framför allt i grundskolan och gymnasieskolan, fungerar i praktiken har varit föremål för flera olika utvärderingar och utredningar.⁴⁵ I detta kapitel har vi därför samlat en bild om verksamhetens nuläge. Syftet är att ge en översiktlig introduktion till studie- och yrkesvägledarnas arbetssituation och arbetssätt, tillgången av studie- och yrkesvägledning och slutligen vad tidigare utredningar och utvärderingar har noterat kring verksamheten.

Studie- och yrkesvägledningen i vuxenutbildningen är inte lika analyserad som vägledningen i grundskolan och gymnasieskolan. Det saknas idag en nationell bild av verksamheten inom vuxenutbildningen.⁴⁶ I detta kapitel är därför vägledningen i grundskolan och gymnasieskolan i fokus.

4.1 Vilka arbetar som studie- och yrkesvägledare?

I Sverige finns det ungefär 2 000 verksamma studie- och yrkesvägledare i grundskolan och gymnasieskolan. Det arbetar ungefär lika många i grundskolan som i gymnasieskolan (Figur 1) men de senaste åren har antalet vägledare inom grundskolan ökat något mer. Läsåret 2022/23 arbetade 1 140 studie- och yrkesvägledare i grundskolan vilket motsvarar en ökning med 18 procent sedan läsåret 2013/14. Under samma period ökade antalet studie- och yrkesvägledare inom gymnasieskolan med 7 procent, från 960 till 1 030.

Figur 1. Antal studie- och yrkesvägledare i grundskolan respektive gymnasieskolan samt andel av de yrkesverksamma som är kvinnor. Källa: Skolverket.

⁴⁵ Se till exempel: Skolinspektionen, (2023), *Grundskolor i kommuner med låg utbildningsnivå*, dnr: 2022:583 och Skolinspektionen (2019), *Studie- och yrkesvägledning i undervisningen på yrkesprogram i gymnasieskola*, dnr 2017:10.

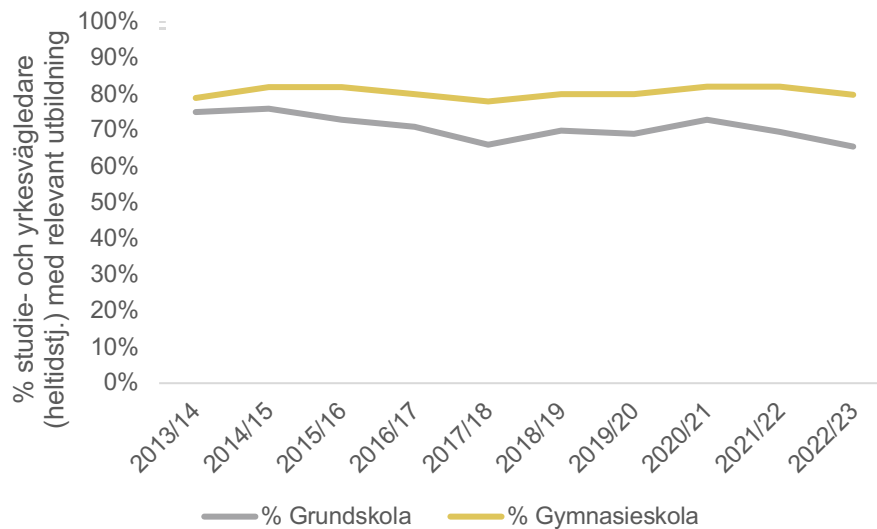
⁴⁶ SOU 2019:4, (2019). *Framtidsval – karriärvägledning för individ och samhälle*.

En tydlig majoritet av de yrkesverksamma är kvinnor och detta gäller såväl inom grundskolan som inom gymnasieskolan. Andelen kvinnor bland studie- och yrkesvägledarna har dessutom ökat de senaste åren, särskilt inom grundskolan (Figur 1). Läsåret 2013/14 var 76 procent av studie- och yrkesvägledarna i grundskolan kvinnor och läsåret 2022/23 har andelen kvinnor ökat till samma nivå som inom gymnasieskolan, det vill säga 83 procent.

I Sverige är det ett lagkrav att den som anställs längre än ett år som studie- och yrkesvägledare har en utbildning som är avsedd för sådan verksamhet.⁴⁷ I praktiken innebär det en studie- och yrkesvägledarexamen från högskolan. Det är däremot inte ovanligt att personer utan denna utbildning arbetar som just studie- och yrkesvägledare.

I Figur 2 visas hur stor andel av heltidstjänsterna inom grundskolan respektive gymnasieskolan som innehas av en person med en studie- och yrkesvägledarutbildning. Andelen med en relevant utbildning inom gymnasieskolan var under läsåret 2022/23 80 procent. Denna andel har varken minskat eller ökat över tid. Däremot minskar andelen heltidstjänster inom grundskolan som innehas av en person med studie- och yrkesvägledarexamen. I grundskolan var andelen heltidstjänster med studie- och yrkesvägledarutbildning läsåret 2013/14 76 procent. Nio år senare, läsåret 2022/23 var motsvarande andel 66 procent.

Figur 2. Andel av studie- och yrkesvägledare (heltidstjänster) som innehas av en person med studie- och yrkesvägledarutbildning inom grundskolan respektive gymnasieskolan. Källa: Skolverket.

4.2 Studie- och yrkesvägledares arbetssituation

Det finns inget regelverk som styr organiseringen av studie- och yrkesvägledarnas arbete. I SOU 2019:4, *Framtidsval – karriärvägledning för individ och samhälle* så identifieras däremot tre återkommande varianter på hur vägledarna är organiserade.⁴⁸

- Studie- och yrkesvägledarna är **anställda på en eller flera skolor** med skolornas rektorer som chefer. Denna organisation har varit den vanligaste historiskt och är fortfarande den mest förekommande organisationsformen.
- Studie- och yrkesvägledarna är **samlade i en central förvaltningsorganisation**, till exempel i ett särskilt centrum för vägledning. Detta har blivit vanligare under senare tid

⁴⁷ Skollag (2010:800) 2 kap 30 §.

⁴⁸ SOU 2019:4, (2019). *Framtidsval – karriärvägledning för individ och samhälle*.

- Studie- och yrkesvägledarna **hyrs in till skolor som konsulter**. Vägledarna är då ofta anställda på bemanningsföretag.

Över tid har det blivit vanligare, både inom grundskolan och gymnasieskolan, att studie- och yrkesvägledare arbetar på mer än en skola. Utvecklingen kan bero på att antalet renodlade högstadieskolor minskat. Studie- och yrkesvägledningen organiseras ofta efter antalet elever i årskurserna 7–9 (alternativt 6–9) samtidigt som eleverna i dessa årskurser numera i högre utsträckning är spridda på fler skolor än tidigare. En möjlig förklaring till utvecklingen inom gymnasieskolan är att antalet fristående skolor ökat. En annan möjlig förklaring är att studie- och yrkesvägledare har tilldelats andra administrativa sidouppgifter på bekostnad av vägledning inom ramen för sin tjänst. Det kan till exempel innebära att organisera praoplatser eller rekrytera elever till skolan.⁴⁹

Många studie- och yrkesvägledare arbetar själva på skolor eller har ett fåtal kollegor på sin arbetsplats. De är däremot vanligt att det finns mer eller mindre formaliserade nätverk där studie- och yrkesvägledare kan dela kunskap och erfarenheter. Nätverken är också viktiga för att planera gemensamma aktiviteter eller kompetensutvecklingsinsatser.⁵⁰

Stundtals ett splittrat och stressigt yrke

Det finns tecken på att studie- och yrkesvägledare har en stressig arbetsmiljö och att yrket har förlorat i attraktivitet. I SOU 2019:4 *Framtidsval – karriärvägledning för individ och samhälle* lyfts till exempel att många vägledare arbetar på flera olika skolor vilket gör att det är svårt att skapa relationer och förtroende hos både elever och kollegor. Studie- och yrkesvägledare är ofta ensamma i sin roll på sin arbetsplats samtidigt som de också ansvarar för ett stort antal elever vilket riskerar att skapa en negativ stress. Studie- och yrkesvägledarnas löner har inte heller utvecklats i samma takt som lönerna för lärare trots en efterfrågan på utbildade,⁵¹ vilket ytterligare riskerar att minska yrkets attraktivitet.

Under senare tid har det även blivit vanligare att studie- och yrkesvägledare väljer att arbeta utanför skolvärlden och söker sig till andra arbetsgivare. Det kan till exempel vara tjänster med koppling till Arbetsförmedling och deras insatser eller HR. Detta gäller både de som arbetat som studie- och yrkesvägledare och de som precis gått färdigt studie- och yrkesvägledarutbildningen.⁵²

4.3 Elevernas tillgång till vägledning

Skollagen är tydlig i fråga om att elever och potentiella elever i grundskolan, gymnasieskolan och den kommunala vuxenutbildningen ska ha tillgång till studie- och yrkesvägledning. Däremot finns inga regleringar om hur denna tillgång ska utformas, till exempel hur många samtal eleverna har rätt till eller hur många studie- och yrkesvägledare som ska finnas anställda på skolan. Det finns därmed skillnader vad gäller tillgången till studie- och yrkesvägledning.

Varje studie- och yrkesvägledare ansvarar i snitt för omkring 500 elever

Ett sätt att mäta tillgången till studie- och yrkesvägledning är att studera antalet elever per studie- och yrkesvägledare (Figur 3). Läsåret 2022/23 var antalet elever i årskurs 7–9 per studie och yrkesvägledare, uttryckt i heltidstjänster, 480. Motsvarande antal elever i

⁴⁹ SOU 2019:4, (2019). *Framtidsval – karriärvägledning för individ och samhälle*.

⁵⁰ Ibid.

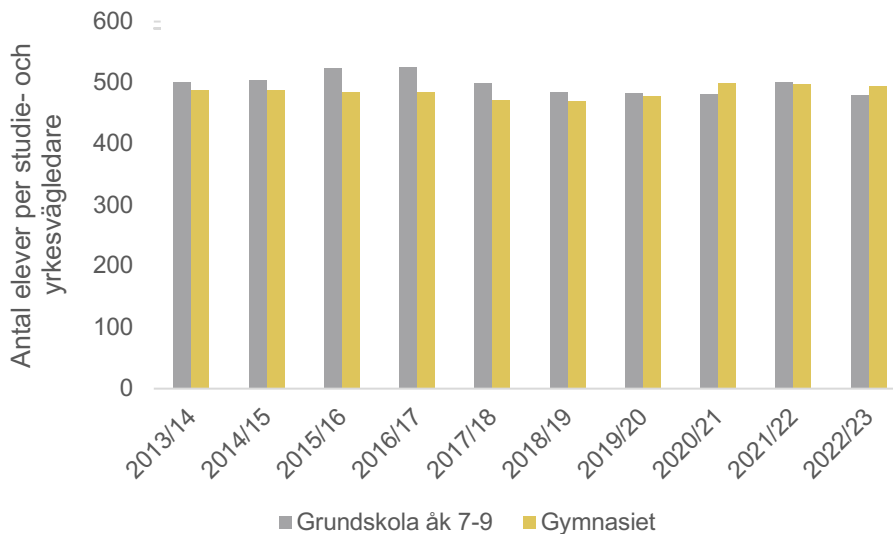
⁵¹ Ibid.

⁵² Ibid.

gymnasieskolan var 495, vilket innebär att det är varje vägledare i gymnasiet ansvarar för något fler elever.

Mellan läsåren 2013/14 och 2015/16 ökade antalet elever per studie- och yrkesvägledare ökat något, men har sedan dess minskat varje år med läsåret 2021/22 som undantag. Den ökning av antalet studie- och yrkesvägledare som noterats i Figur 1 har således även haft viss effekt på antalet elever per vägledare. I gymnasieskolan har antalet elever per studie- och yrkesvägledare varit mer stabilt.

Figur 3. Antal elever per studie- och yrkesvägledare (heltidstjänster) i grundskolans åk 7–9 respektive gymnasiet. Källa: Skolverket.

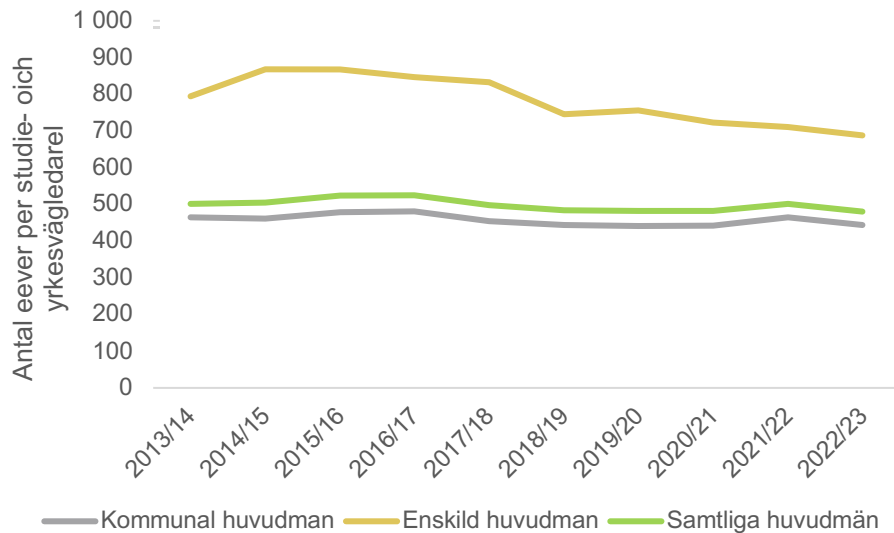

Betydande skillnader i antal elever per studie- och yrkesvägledare mellan olika huvudmän

Det finns skillnader i tillgången till studie- och yrkesvägledning mellan olika huvudmän sett i antalet elever per studie- och yrkesvägledare (Figur 4 och Figur 5). I Figur 4 visas tillgången till studie- och yrkesvägledare i grundskolans åk 7–9 uppdelat på typ av huvudman. Antalet elever per vägledare i grundskolor med kommunal huvudman har varit relativt stabilt över tid och läsåret 2022/23 var det 443 elever.

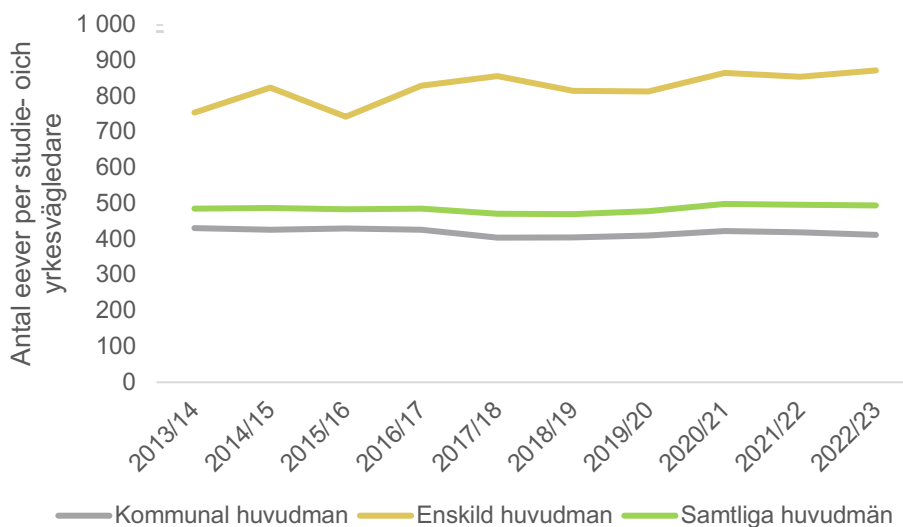
Bland grundskolor med enskild huvudman så är det betydligt fler elever per vägledare, även om det sjunkit över tid. Som högst var det läsåret 2014/15 då det var 868 elever per vägledare. Sedan dess har det minskat något och läsåret 2022/23 var det 689 elever i åk 7–9 per vägledare. Trots denna minskning så är däremot personaltätheten fortfarande högre i de kommunala grundskolorna.

Figur 4. Antal elever i grundskolans åk 7–9 per studie- och yrkesvägledare (heltidstjänst). Uppdelat per typ av huvudman. Källa: Skolverket.

Även i gymnasieskolan är personaltätheten bättre i skolor med kommunala huvudmän (Figur 5). Läsåret 2022/23 var antalet elever per studie- och yrkesvägledare i gymnasieskolor med kommunala huvudmän 412. Motsvarande antal elever i gymnasieskolor med enskilda huvudmän var mer än dubbelt så högt, 873. Antalet elever per vägledare i de enskilda gymnasieskolorna har också blivit fler sedan läsåret 2013/14 vilket resulterar i att skillnaderna mellan huvudmännen i gymnasieskolan ökat över tid.

Figur 5. Antal elever i gymnasieskolan per studie- och yrkesvägledare (heltidstjänst). Uppdelat per typ av huvudman. Källa: Skolverket.

Skolverket publicerar ingen statistik om eventuella skillnader mellan huvudmän vad gäller studie- och yrkesvägledarnas utbildning. I SOU 2019:4, *Framtidsval – karriärvägledning för individ och samhälle* så klargörs att tillgången till studie- och yrkesvägledare med examen är generellt sett högre hos de kommunala huvudmännen.⁵³

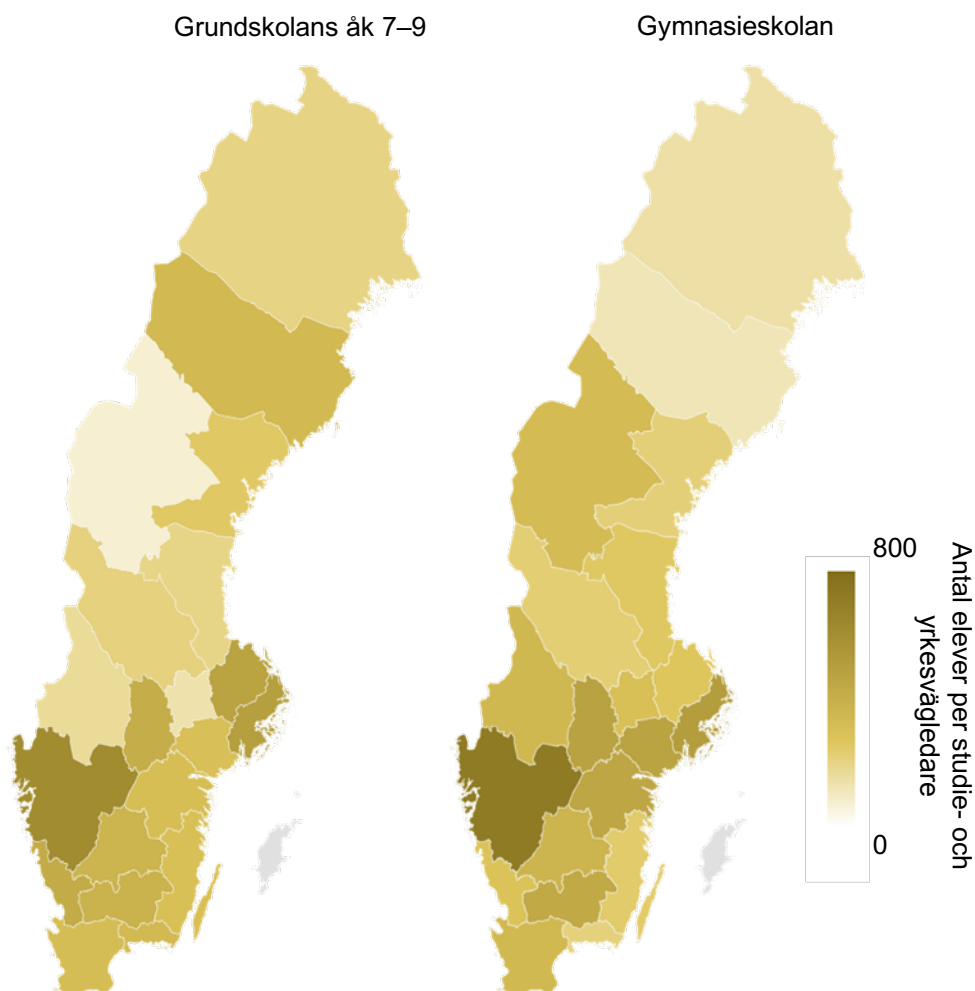
⁵³ SOU 2019:4, (2019). *Framtidsval – karriärvägledning för individ och samhälle*.

Regionala skillnader

Det finns även skillnad i personaltäthet i olika delar av landet. I Figur 6 redovisas antalet elever per studie- och yrkesvägledare läsåret 2022/23 i grundskolans åk 7–9 respektive gymnasiet.

Högst personaltäthet i grundskolans åk 7–9 finns i Jämtlands län med 254 elever per studie- och yrkesvägledare. I gymnasieskolan är personaltätheten som högst i Västerbottens län med 288 elever per studie- och yrkesvägledare. Gotlands län har genomgående lägst personaltäthet med 2 180 elever per studie- och yrkesvägledare i grundskolan och 3 594 i gymnasiet. Gotland tycks däremot vara något av ett specialfall då det i Västra Götaland, det län som har näst lägst personaltäthet i både grundskolan och gymnasiet, finns 664 respektive 742 elever per studie- och yrkesvägledare.

Figur 6. Antal elever i grundskolans åk 7–9 respektive gymnasiet per studie- och yrkesvägledare (heltidstjänster) och län läsåret 2022/23. Gotlands län visas ej i diagrammet men antalet elever per studie- och yrkesvägledare i Gotlands län i grundskolans 7–9 uppgick till 2 180 och i gymnasiet till 3 594. Källa: Skolverket.

Utöver personaltäthet finns även tecken på regionala skillnader i kvalitén i verksamheten. I en uppföljning av studie- och yrkesvägledningen som genomförts av riksdagens utbildningsutskott framgår att det är en större andel av studie- och yrkesvägledarna i

grundskolans i landsbygdskommuner som arbetar på mer än en skola.⁵⁴ Uppföljningen genomförde även en större enkät som visade att gymnasieskolorna i storstäderna samverkade med arbetslivet i lägre utsträckning än skolor i övriga landet. Vidare fann uppföljningen också att rektorer i storstäderna upplevde det lättare att rekrytera studie- och yrkesvägledare jämfört med rektorer i andra delar av landet.

Digital studie- och yrkesvägledning

I dag har både elever och studie- och yrkesvägledare tillgång till olika digitala tjänster för information om utbildningssystemet och arbetsmarknaden. Offentliga, till exempel Arbetsförmedlingen, Skolverket, UHR och Myndigheten för yrkeshögskolan, såväl som privata aktörer publicerar information. I den statliga utredningen *Framtidsval – karriärvägledning för individ och samhälle* framgår det däremot tydligt att det inte finns någon tjänst som helt uppfyller de behov som finns.⁵⁵ De olika tjänsterna upplevs som splittrade och det finns även en viss osäkerhet kring huruvida informationen som de tillhandahåller är tillförlitlig. Problemet kompliceras av att många olika aktörer publicerar egen information och samstämmigheten och samordningen blir lidande. Dessutom är många av de befintliga tjänsterna inte interaktiva och erbjuder inte möjligheter att ställa frågor eller att chatta, vilket är något som efterfrågas av användarna.

4.4 Tidigare utredningar

Studie- och yrkesvägledningen har utvärderats av flera myndigheter och utredningar de senaste åren. Vi har sammanställt ett urval av dessa och sammanfattat de viktigaste slutsatserna.

Riksdagens utbildningsutskott

Under 2018 publicerade riksdagens utbildningsutskott en uppföljning av studie- och yrkesvägledningen.⁵⁶ Uppföljningen visade att behovet av studie- och yrkesvägledning bland svenska skolelever både har ökat och förändrats i takt med att utbildningssystemet blivit alltmer komplext och att arbetsmarknadens krav förändrats. Många elever saknar behörighet till gymnasieskolans nationella program, vilket ytterligare förstärker behovet av vägledning.

Trots ett ökat behov så visade uppföljningen att det finns brister i vägledningens styrning. Många skolor och huvudmän saknar de grundläggande styrningsmekanismer som krävs för att kunna planera, organisera och dimensionera studie- och yrkesvägledningen för att kunna tillgodose elevernas behov. Uppföljningen pekar även på att en del av de brister som finns både hos huvudmän och skolor "åtminstone till viss del kan förklaras av en svag och otydlig statlig styrning." Bristen på styrning från huvudmän och rektorer påverkar verksamheten negativt då studie- och yrkesvägledare ofta lämnas ensamma i sitt arbete och samarbetet mellan studie- och yrkesvägledare och andra personalkategorier riskerar att bli lidande.

När det gäller elevernas tillgång till vägledning noteras att det inom grundskolan finns en tendens att prioritera vägledning för äldre elever i årskurs 8–9. Detta trots att det är även viktigt att arbeta med yngre elever, särskilt de vars föräldrar har svag koppling till arbetsmarknaden.

Uppföljningen poängterar också att endast mäta tillgång i form av personaltäthet kan vara missvisande eftersom det inte tar hänsyn till elevernas verkliga behov eller den vägledning

⁵⁴ Riksdagen, (2018). *Studie- och yrkesvägledning i grundskolan och gymnasieskolan – en uppföljning*. Dnr: 2017/18: RFR24.

⁵⁵ SOU 2019:4, (2019). *Framtidsval – karriärvägledning för individ och samhälle*.

⁵⁶ Riksdagen, (2018). *Studie- och yrkesvägledning i grundskolan och gymnasieskolan – en uppföljning*. Dnr: 2017/18: RFR24.

som ges som en del av undervisningen. Samtidigt lyfts att forskning pekar på att det finns en viss nedre gräns för vilken personaltäthet som är lämplig innan vägledningen påverkas negativt. För en god tillgång är även studie- och yrkesvägledarnas kompetens är viktig, men många studie- och yrkesvägledare delar sin tid mellan flera skolor, vilket kan skapa stress och svårigheter att skapa relationer med andra personalgrupper och att integrera vägledningen i undervisningen.

Skolinspektionen

Under 2022 genomförde Skolinspektionen en större granskning av 30 skolor i kommuner med en lägre utbildningsnivå.⁵⁷ Granskningen visade att det fanns brister i skolornas arbete med studie- och yrkesvägledningen och en genomgående slutsats är att särskilt den breda vägledningen har svårt att få genomslag. Den breda vägledningen bestod främst av enskilda punktinsatser utanför den ordinarie undervisningen och skolans personal kände inte alltid till att de har i uppdrag att vidga elevernas perspektiv inför framtida studie- och yrkesval. Det var också ovanligt att rektorerna uttryckte en förväntan på lärarna att arbeta med vägledning. Granskningen visade även att studie- och yrkesvägledare ofta saknade tillräckligt med resurser för att kunna genomföra sitt uppdrag och uppfylla sitt ansvarsområde.

Malmö högskola

2017 genomförde tre forskare vid Malmö högskola på uppdrag av Skolverket fallstudier av tre kommuners arbete med den breda studie- och yrkesvägledningen.⁵⁸ Slutsatserna visar bland annat kommunerna har svårt att upprätthålla en likvärdig studie- och yrkesvägledning och att det i vissa kommuner är svårt att upprätthålla en kontinuerlig och god samverkan mellan skola och arbetsliv. Brist på resurser (särskilt i form av tid) och en hög personalomsättning är två stora utmaningar för kommunerna i utvecklingen av studie- och yrkesvägledningen. Vägledarnas arbetssituation med splittrade arbetsuppgifter och det faktum att många har sin tjänst delad på flera skolor är även ett problem för verksamheten, särskilt i utvecklingen av den breda vägledningen.

Vidare framstår studie- och yrkesvägledarnas förhållande till den breda studie- och yrkesvägledningen som oklar. Det finns tecken på en fortsatt en arbetsdelning av där vägledarna förväntas stå för den snäva vägledningen och lärarna för den breda. Det finns också potential för politiken att ta en större plats.

SOU 2019:4

År 2019 lämnade utredningen *Framtidsval – karriärvägledning för individ och samhälle*⁵⁹ sitt betänkande. Utredningens uppdrag var att lämna förslag som syftar till att utveckla skolans studie- och yrkesvägledning så att elever ges likvärdiga förutsättningar att göra väl övervägda val utifrån goda kunskaper om utbildningsvägar och arbetsliv.

Utredningen klargör att det under lång tid lyfts fram ett behov av att utveckla studie- och yrkesvägledningen. I utredningens genomgång tecknas en bild av att det finns stora brister om kunskapen om studie- och yrkesvägledningen och vad man kan förvänta sig av den. Vidare lyfts också att samverkan mellan skolor och externa aktörer är svag. Även vägledningens styrning och ledning är ofta svag vilket i sin tur leder till låga förväntningar. Styrningens mål om en bred och integrerad studie- och yrkesvägledning har inte heller, enligt utredningens genomgång, fått något riktigt genomslag i verksamheten.

Utredningen problematiserar även att omfattningen av den vägledning som eleven har rätt till inte är preciserad. Det leder till att behoven i stället beslutas lokalt. Utredningen menar vidare

⁵⁷ Skolinspektionen, (2022). *Grundskolor i kommuner med låg utbildningsnivå*. Dnr: 2022:583.

⁵⁸ Olofsson, J., Lovén, A., Deliér, E (2017). *Styrning och organisation av den breda studie- och yrkesvägledningen*.

⁵⁹ SOU 2019:4, (2019). *Framtidsval – karriärvägledning för individ och samhälle*.

att då formerna för styrning och uppföljning av studievägledningen inte utvecklats i linje med författningens intentioner ”kan utredningen därmed på goda grunder slå fast att de goda intentioner som finns i rådande styrdokument inte räcker för att åstadkomma en likvärdig och säkrad tillgång till studie- och yrkesvägledning för elever och presumtiva elever.”⁶⁰

⁶⁰ Ibid.

5 Studie- och yrkesvägledarnas arbete, roll och utmaningar

Detta kapitel är det första av tre där vi presenterar resultaten från intervjuer med 11 yrkesverksamma studie- och yrkesvägledare. I kapitel 5 är studie- och yrkesvägledarnas arbetssätt och kontakt med elever och företag i fokus, vilka också i stort sett följer elevens behov i de olika skolformerna. Avslutningsvis presenteras hur de intervjuade ser på sin roll i kompetensförsörjningsarbetet och några av de utmaningar som vägledarna upplever för att bedriva en oberoende studievägledning.

5.1 Vägledningen i grundskolan fokuserar på kommande gymnasieval

De intervjuade vägledarna som arbetar i grundskolan arbetar primärt med elever på högstadiet, årskurs 6–9. Mycket av arbetet, både vad gäller den individuella och generella vägledningen handlar om att förbereda eleverna inför kommande gymnasieval. Men det sker även insatser i lägre årskurser.

Vägledarna har enskilda samtal med elever i årskurs 9, men inte nödvändigtvis med alla. En del vägledare bokar in samtal med alla som går i årskurs 9. Andra väljer att låta eleverna själva boka in om de har ett behov av ett samtal. Ingen av vägledarna uppger att de har fått någon tydlig styrning utan hur man gör är upp till vägledaren själv.⁶¹

Kontakten med eleverna sker också inom ramen för klassundervisning och samarbeten med lärare. Ett exempel som nämns är att eleverna får söka information och göra egna arbeten om ett av sina drömyrken.

Kontakten med arbetslivet sker inte bara i årskurs 9

Utöver individuell vägledning och klassundervisning så arbetar vägledarna i grundskolan med att stärka elevernas kontakt med arbetslivet. Det handlar konkret om att ansvara för tillgången till praoplatser, anordna studiebesök eller besök på gymnasiemässor och andra events, till exempel Ingenjörsdagen. Detta sker inte bara i årskurs 9 och flera av vägledarna bokar till exempel in studiebesök från årskurs 7 och 8. En vägledare betonar även vikten av att insatserna påbörjas tidigt och inte enbart i årskurs 9 vilket uppfattas som *"redan lite sent"*.

Flera påtalar också att det är mycket uppskattat med en direktkontakt med företagen, särskilt i samband med prao och praktik. Att hitta praoplatser upplevs som svårt och två av de intervjuade upplever att branscherna inte alltid är så intresserade av att ha direkta samarbeten med studie- och yrkesvägledningen.

⁶¹ Litteraturen visar på för- och nackdelar med båda alternativ. Att boka in samtliga elever kräver att studie- och yrkesvägledaren har tid och resurser för detta och en inbokad tid innebär inte per automatik att ett samtal äger rum. Samtidigt kan ett inbokat samtal, oavsett om det äger rum eller inte, fungera som en knuff för elever att själva aktivt söka information och göra ett medvetet studie- och yrkesval. Elever kan även själva ha svårigheter att identifiera ett behov av vägledning. Se till exempel Riksdagen, (2018), *Studie- och yrkesvägledning i grundskolan och gymnasieskolan – en uppföljning*, Dnr: 2017/18: RFR24 och Stenberg, A, (2016), *Att välja utbildning. Betydelse för individ och samhälle*, Studieförbundet näringsliv och samhälle (SNS) för mer information.

5.2 Vägledare på gymnasiet arbetar både i klassrum och med samtal

De intervjuade vägledarna som arbetar på gymnasiet har haft ansvar för vissa program på en större skolenhet, till exempel el- och energiprogrammet, naturprogrammet eller teknikprogrammet. Även de arbetar med både vägledning i klassrum och i enskilda samtal. Ingen av de som arbetar på gymnasiet nämner att de kallar samtliga elever till ett samtal, utan det är upp till eleven.

Direktkontakt med företag är uppskattat

En av de intervjuade arbetar på en ort där det just nu sker stora investeringar kopplade till energiomställningen. Genom sin roll som studie- och yrkesvägledare har denne direktkontakt med företaget som bland annat är på besök i klassrummen och möter elever på el- och energiprogrammet och informerar om möjligheterna inom branschen. Noterbart är däremot att sådana insatser uppfattas som information om arbetsmarknaden snarare än vägledning.

Även de lokala programråden lyfts fram som en viktig kontakt där till exempel regionen, skolan och de större företagen inom el, energi och industri kan samverka och få en kontaktyta.

5.3 Den kommunala vuxenutbildningen fokuserar på samtal

Jämfört med vägledningen i grundskolan och på gymnasiet så har studie- och yrkesvägledarna på den kommunala vuxenutbildningen ett större fokus på den individuella vägledningen. Kontakten med elever och potentiella elever sker främst genom vägledningssamtal eller studieplanering. Elever eller potentiella elever förväntas själva ta kontakt för ett samtal, till exempel via hemsida eller telefonbokning.

En del av de intervjuade vägledarna på vuxenutbildningen arbetar också med att marknadsföra den kommunala vuxenutbildningen på till exempel mässor, öppet hus, sociala medier eller i lokala tidningar. Syftet är då att öka intresset för de utbildningsmöjligheter som finns.

Skillnader i hur kontakten med arbetslivet fungerar

Kontakten med företag skiljer sig mycket åt bland de intervjuade som arbetar inom den kommunala vuxenutbildningen. Två vägledare uppger att kontakten i dagsläget är i princip obefintlig vilket har uppfattats som ett problem. Till exempel har det kommit elever till samtal som har mer information än vad vägledarna själva har haft. De har därför påbörjats ett arbete för att öka samverkan direkt med företagen på orten, till exempel i form av studiebesök. En annan vägledare har däremot en tätare kontakt med företagen och uppger att hen blir direktkontaktad av företag som till exempel vill erbjuda praktikplatser till de studerande.

En av de intervjuade lyfter vikten av att ha en bredd när det gäller företag och branscher. Detta är en viktig fråga och något man arbetar aktivt med. Yrkesråden lyfts fram som en viktig kontaktarena även inom den kommunala vuxenutbildningen men det finns inte för alla branscher utan verkar främst vara beroende av egeninitiativ. Vilka som sitter i yrkesråden varierar också och ett problem som lyfts är att det är rektorer och inte studie- och yrkesvägledare som sitter med som representanter. Vissa av de intervjuade upplever att det är ett problem att de inte själva sitter med. Andra tycker det fungerar bra ändå även om de inte deltar själva, förutsatt att de har en god kontakt med skolans representant.

5.4 Behovet av vägledning är individuellt

I samtliga intervjuer framgår att det är en bred grupp som söker kontakt med vägledningen, men detta gäller särskilt de som arbetar på vuxenutbildningen. En del av de som söker kontakt med vuxenutbildningen har en tydlig plan för sina studier och då är vägledarens roll främst att stötta i genomförandet. Det kan till exempel handla om personer som vill läsa upp någon enskilda kurs, byta yrkesbana helt eller någon som vill vidareutbilda sig inom sitt nuvarande yrke, till exempel ett vårdbiträde som vill bli undersköterska. Andra kommer mer "som ett blankt blad" och är i behov av mer vägledning.

5.5 Oberoende ses som en del av yrkets kärna

I både skollagen och i läroplanerna så betonas vikten av en oberoende studie- och yrkesvägledning. I intervjuerna är det mycket tydligt att detta är viktigt för studie- och yrkesvägledarna. De arbetar utifrån elevens perspektiv och många uppfattar sig framför allt ha en guidningsfunktion och inte en styrningsfunktion. En vägledare uttrycker det som att "vi kan inte styra till ett visst yrke, vi kan öppna upp och visa vägar".

Ordet neutral är centralt och återkommande i intervjuerna och uppfattas som det som ska vara styrande för vägledningen snarare än matchning och kompetensförsörjning. En av de intervjuade uppger till exempel att "vi jobbar överhuvudtaget inte med matchning. Vi visar bredden."

Att arbeta för att öka elevers intresse för en viss bransch eller ett visst yrke ses som en uppgift för branscherna själva. Studie- och yrkesvägledarna kan informera om vilka möjligheter som finns, men inte aktivt arbeta för att främja en viss bransch.

5.6 En oberoende vägledning innebär praktiska utmaningar

I litteraturen så nämns också att det kan finnas en viss spänning mellan kompetensförsörjningsperspektivet och vägledningens oberoende.⁶² De intervjuade vägledarna vittnar också om att detta kan skapa vissa utmaningar i praktiken.

Resursstarka branscher riskerar att få större utrymme

Flera studie- och yrkesvägledare nämner att de upplever att det finns ett fokus på vissa branscher så som teknik och fordon. Dessa branscher uppfattas som "heta" och har i vissa fall mer resurser jämfört med till exempel vård och omsorg att lägga på events, tävlingar och andra insatser. Detta riskerar att leda till en viss missriktning i informationen till eleverna. En av de intervjuade har då känt ett behov av att lyfta fram andra och mer "människonära yrken" och anordnat besök på förskolor och äldreboenden.

En oberoende vägledning är särskilt viktig när det råder en bred kompetensförsörjningsproblematik

Ett ytterligare problem i frågan av oberoende är att det inte bara är el- och energibranschen som idag har kompetensförsörjningsproblem. Studie- och yrkesvägledare har kontakt med flera branscher som upplever en arbetskraftsbrist. Det resulterar i att det, även om det varit studie- och yrkesvägledarnas uppgift, hade varit svårt att utifrån ett kompetensförsörjningsperspektiv lyfta fram eller informera om ett visst yrke. En sådan situation skulle resultera i att vägledaren själv i praktiken då behöver avgöra vilken kris som är

⁶² Se till exempel Skolverket, (2020). *Att välja för framtiden, skolans stöd genom vägledning och lärande*.

mest akut. En av de intervjuade uppger till exempel att *"det är brist på allt. Man vet inte vem det är mest synd om."*

Okunskap både hos företag och internt om studie- och yrkesvägledarnas roll

Flera av de intervjuade uppger också att de känner ett behov av att försvara sig och sin roll som neutral. Detta gäller både gentemot företagen och internt på sina skolor eller inom deras kommunala förvaltning.

Flera nämner att de har en upplevelse av att företag förväntar sig att studie- och yrkesvägledare ska styra mot vissa yrken och hjälpa branscherna med deras rekryteringsproblem. En nämner till exempel att när elever kommer på ett studiebesök hos ett företag så finns ibland en uttalad förväntan om att studie- och yrkesvägledare ska uppmuntra elever att också söka sig till företaget.

Internt så uppfattar de att det finns en förväntan av att de ska arbeta mer med administration, till exempel av elevärenden eller marknadsföring, än vad de egentligen är ålagda att göra. Detta har lett till att en del studie- och yrkesvägledare behövt utbilda sina kollegor inom andra roller (till exempel lärare och rektorer) om vad vägledningen egentligen är till för.

6 Studie- och yrkesvägledarnas upplevelse av intresset för el och energi

I detta kapitel presenteras de intervjuade studie- och yrkesvägledarnas upplevelse av intresset att arbeta med eller utbilda sig inom elektrifiering och grön industri. I kapitlets sista del återges också vad vägledarna uppfattar som viktiga faktorer som kan påverka intresset både negativt och positivt.

6.1 En attraktiv bransch med goda framtidsutsikter

En genomgående slutsats från intervjuerna är att studie- och yrkesvägledarna upplever att intresset för att arbeta med elektrifiering och grön industri har ökat. Detta gäller såväl vägledare i grundskolan, gymnasiet och på den kommunala vuxenutbildningen. Bilden av industrin som smutsig förändras gradvis och flera nämner också ett ökat intresse bland flickor.

Studie- och yrkesvägledare på den kommunala vuxenutbildningen märker även av en bredd i gruppen som visar intresse för branschen. Dels finns en grupp som ”bara vill ha ett jobb”, dels finns det de som aktivt söker sig till branschen. I de senare nämns lön och goda villkor i form av arbetstider och arbetsmiljö som attraktiva faktorer. El och energi upplevs därmed som en bransch som dels erbjuder goda möjligheter, dels bra villkor.

En viktig aspekt i sammanhanget är dock att de flesta av de intervjuade studie- och yrkesvägledarna arbetar på orter där det gjorts stora investeringar med koppling till den gröna omställningen. Yrken med koppling till el och energi är högt på dagordningen i dessa kommuner vilket kan påverka både kunskapen om branschen och intresset för att arbeta inom den.

6.2 Större intresse för praktiska än teoretiska utbildningar

Även om intresset för att arbeta inom el och energi upplevs ha ökat så finns det vissa skillnader i intresset för att utbilda sig gentemot branschen.

El- och energiprogrammet ökar i attraktivitet

Studie- och yrkesvägledare på både grundskola och gymnasiet uppger att intresset för el- och energiprogrammet har ökat. Flera menar också att de gärna såg en utbyggnad av programmet men ett stort hinder är det inte finns tillräckligt med yrkeslärare att rekrytera för att utbilda fler elever.

Intresset för el- och energiprogrammet uppfattas som större bland pojkar

Könsfördelningen på el- och energiprogrammet har historiskt varit snedfördelad med en majoritet av manliga studerande. De flesta av de intervjuade uppger också att intresset för el- och energiprogrammet fortsatt är större hos pojkar än hos flickor. En av de intervjuade vägledarna upplever att det är vanligare med flickor på andra yrkesprogram som till exempel byggprogrammet eller fordonsprogrammet. Det finns dock enstaka vägledare som uppfattar intresset för el- och energiprogrammet som jämnt fördelat mellan flickor och pojkar.

Svagare intresse för naturvetenskapsprogrammet och teknikprogrammet

Jämfört med el- och energiprogrammet upplevs inte intresset för naturvetenskapsprogrammet och teknikprogrammet som lika starkt. Flera av de intervjuade uppger att det inte är fullt på något av de programmen på deras orter. Naturvetenskapsprogrammet uppges vara något mer populärt jämfört med teknikprogrammet. Programmen attraherar delvis olika grupper och eleverna som väljer teknikprogrammet är något mer intresserade av just teknik snarare än andra naturvetenskapliga ämnen som biologi.

Tydligt är också att de elever som ser naturvetenskapsprogrammet och teknikprogrammet som ett alternativ snarare väljer mellan ett annat teoretiskt program (till exempel ekonomi) än ett yrkesprogram (som el- och energi). Således uppfattas det finnas en uppdelning mellan teoretiska program och yrkesprogram och eleverna väljer inom respektive programtyp.

6.3 Flera faktorer påverkar intresset

I intervjuerna är det tydligt att vägledarna generellt uppfattar elevernas sociala omgivning och det egna intresset som de viktigaste faktorerna i studie- och yrkesval. Särskilt den sociala omgivningen är svår att påverka för vägledningen men det är också utifrån denna aspekt som vägledningens uppdrag att motverka att elevernas studie- och yrkesval sker baserade på föreställningar om kön, social eller kulturell bakgrund uppfattas som mycket viktigt. Men det finns även andra faktorer som påverkar studie- och yrkesvalen, till exempel elevens ekonomiska förutsättningar, villkoren inom branscherna och elevens kunskap om branscher och yrken.

Praktiska utbildningar har låg status inom vissa grupper

Det finns studier som visar att påverkan (både medveten och omedveten) från elevens sociala omgivning är den viktigaste faktorn i ett studie- och yrkesval.⁶³ Denna bild bekräftas också i intervjuerna.

Föräldrar lyfts fram som en viktig faktor och särskilt i val av ett teoretiskt program kontra yrkesprogram på gymnasiet. Teoretiska program uppfattas ha en högre status och en del elever har förväntningar hemifrån på att de ska välja ett teoretiskt gymnasieprogram. Synen på att teoretiska utbildningar har högre status finns även på vuxenutbildningen. En vägledare nämner till exempel att hen fått träffa elever "i smyg" för att diskutera möjligheter att studera en yrkesutbildning.

De teoretiska utbildningarna uppfattas som svåra

Samtidigt som de praktiska utbildningarna har låg status hos vissa återkommer flera vägledare till att det finns en bild av att de teoretiska gymnasieprogrammen är svåra och krävande, särskilt naturvetenskapsprogrammet. Detta gör det svårt att attrahera elever som har svårt att identifiera sig med bilden av programmen. En vägledare säger till exempel att "*det finns en myt om att man behöver vara ett A-barn vilket jag tror avskräcker många*". Samma vägledare framhåller också att det kan vara svårt för enskilda elever att identifiera egna kvaliteter inom till exempel matematik. Det är därför viktigt att vägledningen bidrar till att stärka elevernas självkänedom.

Även en svag studietradition på den lokala orten lyfts fram en potentiell förklaring till varför intresset är lågt för de teoretiska programmen.

⁶³ Se till exempel: Universitets- och högskolerådet (2017), *Utbildning går i arv*, dnr 2017:3 och Skolinspektionen, (2023). *Grundskolor i kommuner med låg utbildningsnivå*, dnr: 2022:583.

Kulturella skillnader i syn på praktiska utbildningar och yrken

En ytterligare aspekt som lyfts är kulturella skillnader och att yrken med koppling till el och energi inte har samma status i andra länder som i Sverige. I en del länder, varifrån det invandrat många till Sverige, uppfattas el- och energisektorn och särskilt de praktiska yrkena ha en låg status, låga löner och en slitig arbetsmiljö. Denna bild stämmer inte alltid överens med branschens status och villkor i Sverige. I dessa fall är det viktigt att vägledningen försöker bredda bilden av branschen och visar på vilka villkor och möjligheter som finns i Sverige.

Intressen formas innan elever kommer i kontakt med studie- och yrkesvägledning

Vägledningen sker efter elevens eget intresse vilket också betonas i flera av intervjuerna. Elevens intresse är avgörande och vägledningen ska stärka elevens valkompetens för att kunna göra väl genomgrundade studie- och yrkesval. Samtidigt så formas intressen tidigt hos individen. Till exempel uppger två vägledare att det är problematiskt att könsstereotypa mönster redan är etablerade i viss utsträckning när eleverna möter vägledningen i ett mer skarpt läge på högstadiet. Detta kan försvåra för att exempelvis väcka intresse hos fler flickor för att välja el- och energiprogrammet. Det är därför viktigt med tidiga insatser.

Lön uppfattas som viktigare för äldre än för yngre

Goda arbetsvillkor och ett jämförelsevis bra löneläge stärker en branschs attraktivitet. I intervjuerna framgår en bild av att lön och arbetsvillkor är viktigt framför allt för äldre elevgrupper och då särskilt vuxenutbildningen. Både lön och andra villkor uppfattas som goda inom el- och energibranschen. Samtidigt pekar en del vägledare på att de inte uppfattar lön och ekonomi som lika viktiga faktorer bland yngre elever. Det innebär inte att de inte är viktiga, men inte lika avgörande i studie- och yrkesvalen som elevernas eget intresse.

Korta utbildningslängder ökar intresset för yrkesutbildningarna inom vuxenutbildningen

När det gäller vuxenutbildningen så ses det som en fördel att yrkesutbildningarna är, jämförelsevis med teoretiska utbildningar, korta. Detta gäller både de kommunala yrkesutbildningarna och utbildningar på yrkeshögskolan.

En kortare utbildningslängd är attraktivt för de elever som inte vill studera under lång tid utan vill komma snabbt i arbete. För en del grupper, till exempel för äldre elever som ska byta yrkesbana, är det också svårt att studera under längre perioder och samtidigt få ihop ekonomin. De korta utbildningslängderna uppfattas då som en fördel, särskilt i relation till den lön som eleverna förväntar sig efter att utbildningen är klar.

Det finns en okunskap om el- och energibranschen

Flera av de intervjuade upplever att det finns en okunskap om vad det innebär att arbeta inom el- och energibranschen idag. Bilden av el- och energibranschen som smutsig, slitig och mansdominerad upplever studie- och yrkesvägledarna som delvis förlegad. Detta är dock en utmaning som el- och energibranschen delar med andra industrisektorer.

Flera lyfter också fram att det är svårt för många elever att greppa och konkretisera vad en karriär inom el och energi skulle innebära. En vägledare uttrycker det som att eleverna *"behöver något att ta på"*. Denna typ av "konkret" kunskap kommer, oavsett bransch, från personer eleverna har i sin sociala omgivning eller genom att de kommer i direkt kontakt med branschen på annat sätt. Eleverna har lättare att identifiera sig med till exempel ett vård- eller läraryrke eftersom de kommer i direktkontakt med dessa yrken i sitt dagliga liv.

7 Studie- och yrkesvägledarnas syn på sin roll i att stärka kompetensförsörjningen

I detta sjunde kapitel presenteras studie- och yrkesvägledarnas syn på om och i sådana fall hur intresset för att arbeta med elektrifieringen kan ökas.

7.1 Oberoende vägledning är en grundförutsättning

Flera av de intervjuade studie- och yrkesvägledarna betonar att de vägleder utifrån elevens behov och ska vara oberoende i sin vägledning. Det är inte en del av deras arbete att försöka påverka eller styra elevernas intresse för ett visst yrke eller en viss bransch. Detta gäller el- och energibranschen såväl som andra branscher. Studie- och yrkesvägledarna kan hjälpa eleverna att samla och få information för att göra ett eget val. Flera betonar också att det är den förväntan de har från elever och potentiella elever. Att arbeta aktivt för att öka intresset för en särskild bransch uppfattas däremot vara en uppgift för branscherna själva. Detta behöver vara utgångspunkten för studie- och yrkesvägledningens roll i kompetensförsörjningsarbetet.

7.2 Finns potential i att öka intresset

I intervjuerna av studie- och yrkesvägledarna framkommer en bild av att el- och energibranschen i grunden uppfattas som attraktiv. El och energi ses som en framtidsbransch med goda villkor. Men det finns också potential i att öka intresset ytterligare från företagen och branschorganisationernas sida.

Grön omställning, miljö och hållbarhet uppfattar flera av de intervjuade som viktigt för unga när de gör sina studie- och yrkesval. Detta gäller särskilt flickor. Genom att lyfta fram dessa aspekter finns potential att öka intresset och även förnya bilden av el- och energibranschen.

Intresset för att genomgå praktiska och kortare utbildningar med inriktning mot el och energi uppfattas som ganska stort. Däremot är det svårare att skapa och upprätthålla ett intresse för de teoretiska naturvetenskaps- och teknikprogrammen. Här lyfter flera att de teoretiska programmen uppfattas som svåra och att det framför allt är program för elever med höga betyg. Även här finns det en potential från branschens sida att påverka bilden.

7.3 Företagen behöver rikta sig mot fler och yngre elever

Flera av studie- och yrkesvägledarna uppger att branscher och företag generellt, inte bara inom el och energi, har för stort fokus på äldre elever eller elever som går vissa utbildningar som redan är inriktade mot just deras bransch. För att väcka intresse och få fler att vilja arbeta inom el och energi så behöver insatserna ske både tidigare och bredare. En vägledare som arbetar på gymnasiet uttrycker till exempel att eleverna redan då "*gjort sitt val*".

För att öka intresset för en viss utbildning eller bransch behöver i stället fokus vara att skapa en medvetenhet och ett intresse hos elever i grundskolan. Dessa erfarenheter kan senare utgöra en del av elevernas studie- och yrkesval.

7.4 Företagen behöver samverka mer med vägledningen

I flera intervjuer betonar vägledarna vikten av att branschen behöver samverka med skolorna på ett bättre sätt än vad de gör idag. Framför allt handlar det om att erbjuda praoplatser (även för grundskoleelever), studiebesök, besöka skolorna eller på andra sätt möta eleverna. Detta behöver också ske tidigt med syftet att väcka elevernas intresse. Och inte nödvändigtvis i syfte att det ska leda till en anställning.

Flera av de intervjuade uttrycker en viss frustration över att företag uppger att de har en kompetensbrist samtidigt som de inte tar några initiativ till att ta emot praoelever eller studiebesök. Detta gäller särskilt inom grundskolan. Givet att företagen vill att eleverna är intresserade behöver de också arbeta med frågan, annars lämnas eleverna helt till andra informationskällor, till exempel den sociala omgivningen eller sociala medier.

7.5 Konkreta erfarenheter är mest effektiva för att väcka intresse

Ett genomgående önskemål i intervjuerna är att företagen blir bättre på att interagera direkt med eleverna, till exempel genom att erbjuda praoplatser, studiebesök eller på annat sätt skapar möjligheter för eleverna att fysiskt kunna prova på ett arbete eller ges möjlighet att visualisera sig inom branschen. Detta uppfattas som det bästa och mest effektiva sättet för branscher att väcka intresse hos särskilt yngre elever.

En av de intervjuade vägledare betonar även att det visuella och fysiskt konkreta blir allt viktigare för elever när de gör studie- och yrkesval. Detta gäller särskilt när tid och resurser för arbetsmarknadskunskap i klassrumsundervisningen är begränsade: *"det visuella blir allt viktigare, det finns inte tid för arbetsmarknadskunskap"*. Andra erfarenheter som att fysiskt kunna prova på ett yrke är då särskilt viktiga.

Vuxna uppfattas däremot inte lika intresserade av insatser där de direkt får interagera med branscher eller yrken. Vuxna uppfattas primärt inspireras av folk i sin omgivning. Även andra insatser, främst kopplade till information om utbildningsmöjligheter eller vilka arbetsvillkor som finns i branschen kan vara effektiva i att väcka intresse inom denna grupp.

7.6 Utnyttja formaliserade samverkansarenor

De lokala programråden och regionala yrkesråden lyfts fram som viktiga samverkansarenor för skolorna och företagen. Studie- och yrkesvägledare inom både gymnasieskolan och den kommunala vuxenutbildningen lyfter fram dessa forum och de uppfattas som viktiga både för att utveckla utbildningarna och för att vägledarna ska få en kontakt med arbetsgivarna och bättre insyn i branschen.

8 Avslutande reflektioner

Denna rapport har syftat till att skapa en grundförståelse för dels studie- och yrkesvägledningens uppdrag och förutsättningar, dels hur studie- och yrkesvägledare ser på sin roll och kompetensförsörjningsutmaningen. En genomgående reflektion utifrån tidigare rapporter och analyser är att studie- och yrkesvägledningens förutsättningar behöver stärkas och då särskilt dess styrning. Vikten av en oberoende vägledning betonas också, särskilt då tillgången till information ökar både i mängd och komplexitet.

Rapporten har även undersökt hur verksamma studie- och yrkesvägledare ser på intresset för energibranschen. Mot denna bakgrund har Sweco identifierat ett antal möjligheter för branschen och dess företag att, i samverkan med studie- och yrkesvägledningen, öka intresset för en karriär inom el och energi.

8.1 Säkerställ en oberoende studie- och yrkesvägledning

I denna rapport har både litteratur och intervjuer betonat vikten av en oberoende studie- och yrkesvägledning. Uppgiften att stärka elevernas valkompetens kräver att både enskilda studie- och yrkesvägledare och annan personal inom skolan har goda förutsättningar att uppfylla sitt uppdrag. Flera tidigare utredningar har pekat på brister i vägledningens styrning och organisation och det finns anledning att detta utreds vidare. Det finns däremot ett antal förutsättningar för vägledningen som på kort sikt kan antingen stärkas eller förändras.

Säkerställ studie- och yrkesvägledningens behov av välgrundad, oberoende och uppdaterad information om arbetsmarknaden

I intervjuerna framkommer att det material som studie- och yrkesvägledarna använder för att få kännedom om arbetsmarknaden främst kommer från myndigheter som Arbetsförmedlingen, Skolverket, UKÄ, UHR eller Myndigheten för yrkeshögskolan. Detta motiveras med att dessa aktörer uppfattas som oberoende och neutrala. Det är därför viktigt att dessa aktörer ges goda förutsättningar och ett tydligt uppdrag i att producera denna typ av information. Detta gäller främst Arbetsförmedlingen där flera av de intervjuade uppger att myndighetens reformering och nya arbetssätt påverkat underlagen negativt och då särskilt att underlagens lokala relevans.

Flera av de intervjuade studie- och yrkesvägledarna använder information från branschorganisationer och fackförbund men inte i samma utsträckning som myndigheternas information.

Studie- och yrkesvägledningen ges möjlighet att antingen delta eller vara informerad om arbetet som sker lokalt och regionalt

För att få en god kännedom om den lokala och regionala arbetsmarknaden så är, utöver skriftliga underlag, personlig kontakt mellan vägledare och arbetsliv viktigt. I intervjuerna framkommer en stor variation i vilken utsträckning vägledare deltar i de formaliserade samverkansarenor som finns i form av lokala programråd och regionala yrkesråd. Formerna för dessa råd är inte reglerade vilket leder till att det finns betydande lokala och regionala variationer, även när det gäller vilken utsträckning som vägledarna informeras om vad som diskuteras på mötena. I vissa fall deltar studie- och yrkesvägledare direkt i dessa råd och i andra fall representeras skolorna av rektor. Det förekommer även att särskilda utbildningsledare deltar som representanter för vuxenutbildningen.

För att säkerställa att informationen och kontakten som etableras i dessa forum också når vägledningen bör studie- och yrkesvägledare ges möjlighet att antingen delta eller på ett systematiskt sätt informeras om det arbete som sker.

Elever har tillgång till välgrundad, oberoende och uppdaterad information om arbetsmarknaden

Elever har idag en tillgång till mycket information om arbetsmarknadens utveckling och behov. Samtidigt skiftar denna information både i form av kvalitet och oberoende. Det är därför viktigt att säkerställa att elever har tillgång till en välgrundad, oberoende och uppdaterad information som stärker deras möjligheter att göra välgrundade val. En möjlighet är att utveckla och anpassa kommunikationen av de regionala planeringsunderlag som Skolverket har tagit fram i samband med gymnasieutbildningens dimensionering.

8.2 Det finns potential i att öka intresset för el och energi

El och energi uppfattas som en bransch på uppgång och i intervjuerna framkommer en bild av en bransch som uppfattas som attraktiv om än något diffus. Flera lyfter att det är svårt för många elever, särskilt yngre, att konkret föreställa sig vad det innebär att arbeta inom el och energi. Detta är dock en utmaning som energibranschen delar med många industrier och det finns en potential för företagen och branschorganisationer i att tillsammans med andra branscher informera om hur villkoren i modern industri ser ut. Branschens koppling till hållbarhet och grön omställning uppfattas också som attraktiv och är en aspekt som har potential att stärka intresset bland elever.

8.3 El- och energibranschen kan utveckla sitt arbete

Studie- och yrkesvägledningen kan väcka intresse och visa på vilka möjligheter som finns inom alla branscher, däribland el och energi. Men för att stärka vägledningens möjligheter och för att aktivt öka intresset behöver branschorganisationerna och företagen inom branschen utveckla sitt arbete. Sweco har därför identifierat ett antal utvecklingsområden som de bör arbeta med.

Arbeta mot yngre elever

Intresse och kunskap om vissa yrken och branscher formas tidigt i livet. Det är därför viktigt att både företag och branschorganisationer arbetar brett med elever i yngre åldrar, gärna åk 6 eller tidigare, för att attrahera nya elevgrupper. Att fokusera insatser på äldre elever som redan har visat intresse för branschen (till exempel genom att läsa el- och energiprogrammet) kan visserligen öka intresset hos dessa elever men det är svårt att öka kännedomen och kunskapen i bredare grupper.

Erbjuda praktiska möjligheter för elever att möta branschen

Flera av de intervjuade studie- och yrkesvägledarna lyfter att det är svårt att skapa möjligheter för elever att skapa kontakt med branschen. Detta gäller särskilt i samband med prao eller studiebesök inom grundskolan. Trots att de upplever att det är svårt att etablera en samverkan så är det tydligt att studie- och yrkesvägledare upplever dessa möjligheter som de mest effektiva sätten att väcka intresse för en viss bransch eller ett visst yrke bland elever. De är även särskilt viktiga för de branscher som elever inte dagligen möter i sin vardag och därmed kan ha svårare att skapa sig en konkret uppfattning av. Vägledare uppger också att APL,

praktik och liknande möjligheter ofta leder till anställning, särskilt inom den kommunala vuxenutbildningen.

Delta i de lokala programråden och regionala yrkesråden

Det finns organiserade former för samverkan mellan skola och arbetsliv i form av lokala programråd inom gymnasieutbildningen och regionala yrkesråd inom regionalt yrkesvux. Företag och branschorganisationer behöver i högre grad än i dag utnyttja dessa arenor för att kunna påverka utbildningens utformning, utveckling och kvalitet. De är även en möjlighet för företagen att skapa direktkontakt med skolorna vilken på sikt kan sänka barriärerna för att företagen i högre utsträckning kan erbjuda praktikplatser, APL eller liknande.

Referenser

- Kivinen, J., Hotakainen, O. (2013). *AI-baserad vägledning och rådgivning för de lärande*. Digivisio.
- Olofsson, J., Lovén, A., Deliér, E, (2017). *Styrning och organisation av den breda studie- och yrkesvägledningen*. Skolverket.
- Riksdagen, (2018). *Studie- och yrkesvägledning i grundskolan och gymnasieskolan – en uppföljning*. Dnr: 2017/18: RFR24.
- Skollag (2010:800) 2 kap. 29 §.
- Skollag (2010:800) 2 kap 30 §.
- Skollag (2010:800) 15 kap. 2 och 3 §.
- Skolinspektionen, (2019). *Studie- och yrkesvägledning i undervisningen på yrkesprogram i gymnasieskola*, dnr 2017:10.
- Skolinspektionen, (2022). *Grundskolor i kommuner med låg utbildningsnivå*. Dnr: 2022:583.
- Skolverket, (2011). *Läroplan för gymnasieskolan: Lgr 11*.
- Skolverket, (2013). *Arbete med studie- och yrkesvägledning*.
- Skolverket, (2020). *Att välja för framtiden, skolans stöd genom vägledning och lärande*.
- Skolverket, (2022). *Läroplan för grundskolan, förskolan och fritidshemmet: Lgr 22*.
- Skolverket, (2023). [Lokala programråd och yrkesråd – forum för samverkan](#). (Hämtad 2024-03-15).
- SOU 2019:4, (2019). *Framtidsval – karriärvägledning för individ och samhälle*.
- Stenberg, A, (2016). *Att välja utbildning. Betydelse för individ och samhälle*. Studieförbundet näringsliv och samhälle (SNS).
- Universitets- och högskolerådet, (2017). *Utbildning går i arv*. dnr 2017:3.
- Sveriges Vägledarförening, [Yrkesetiska riktlinjer](#). (Hämtad 2024-03-01).

Together with our clients
and the collective
knowledge of our 18,500
architects, engineers and
other specialists, we co-
create solutions that
address urbanisation,
capture the power of
digitalisation, and make our
societies more sustainable.

Sweco – Transforming
society together